

ABADEAK ETA ELERTIA

Emakume ta gizaseme jatorrak:

Auxe dozue gaur nire itzaldia en gaia: *Abadeak eta Elenia*. Gai amatsegiña niretzat. Eleizgizon naz, eta neure bizitza osoan euskeraz jarduna, eta urteetan eusa kal elerti edo literatura niekiña. Gai atsegiña, beraz.

Eta zuontzat be atsegiña izan daiten, ez dot beroa nen azalpena mordoilloka egingo, albait eta ulert-errezan jarririk baiño. Zeatz-meatz azaltzen asi ezker, izkuntza guztietan lez, gai biurri samarra izango litzakit; gure ariketa onekin ori jazo ez dedin, basarte ortatik iges egiñik, eta zuentzat aspergarri ez izateko, gizaldi ontako euskal idazle bizkaitar urtenekaz osotuko dot neure jarduna. Eta asteko, ona euskal idazle erraldoi bi: Txomin Agirre ta R. M. Azkue.

Txomin Agirre

Ondarru, itxas-ertzeko erri txanbeliña, arrain eta kresal-
ausaiñez bakarrik ez da ospetsu; gizasemeak be, eta zer askotan, elertian ez gitxi, leen eta gaur, zarata pizkat atera dabe; orreïn artekoa dogu Txomin Agirre, nobela idazle jator jatorra. An jaio zan 1888'garren urtean; eleiz-
-ikasketak Bilbo'on eta Gasteiz'en osotu ondoren, meza barria Urkiola'n ospatu ta laster Zumaia'ko karmeldar monjen ikastetxera bialdu eben kapellau; antxe bizi izan zan ogetamar urtetik gora, autortu ta itzaldiak egin. Izlari zan, eta ez edozelakoa: 1900'ko irailla en 8'an, adibidez, Begoña'ko Ama koroatua izan zanean, berak aldarrikatu eban sermoe bat.

Idaztea zan bere arlorik bikaiñena. Iru nobela daukaz sarri argitara emonak: *Añemendiko Lorea*, *Kresala ta Garaa*; irurok Eusjalerriko giro ta oiturak, gozoagozo, aizetzen ditu, mendikoak, itxasokaok eta baserrikoak. Il aurretxoan asirik eukan laugarren bat, *Ni ta Ni*, Markiaña aldean erdiaroko goraberak, Oiñaztarren eta Gana boatarren arteko istillu eta burrukak.

Arime on eta eder-zale baten jaube, gozo ta bigun idatzirik dagoz aren lanak. Itzaneutu be idatzi euskuzan ez edozelango poesiak, Donostiako "Euskalerrria'n argia tar a emonak geienak. Bere nobeletako pasarte batzuk, sentimentu aundiz idatziak dira.

R. M. Azkue

Itxas egalekoa au be, Lekeitiokoa, 1864'an jaioa eta Bilbo'n 1951'an illa. Euskalzale zan aita eta euskalzale semea, euskal idazle ta musikalari. Euskal gai guztiai, baiña batez be gure izkuntzari, arlo guztietan, benetako

bizitasuna emon eustona. Gaztetatik ekarren euskal gauzetarako; seminarista zala, erriz erri ibilli euskal itz, esaera eta olako billa, geroago osotu eban eta gaur be gaintitu barik daukagun Euskeraz, Erderaz eta Frana tsez Iztegirako lanak batzen.

Ona iru zatitan aren euskal lanak ederrena. 1) Iztegi ta abar: Iruizkuntzetakoa ta sakelerako iztegia, 2) *Morfologia Vasca*; 3) *Gipuzkera osotua. Literatura-lanak*: 1) *Txirristadak*; 2) *Ardi galdua*; 3) *Euskalerrriaren Yakintza*; 4) *Ipuñak*. *Musika-lanak*: 1) *Eleizako eresiak*; 2) Iru oratorio: *Daniel, Lamindano ta Andra Urraka*; 3) Opera bi: *Ortzuri ta Urlo*; Cancionero popular vasco 12 guaa derno; 4) Euskal erri musika dalaata, ainbat lan.

Ondo aztertu eta sakondu ezker, askoren arteko lana Azkue'k bakarrik egin eban, bere bizitza luze guza tiak euskal arloari lotuta. Berari begira eukazan euskala erriko euskalzale jakitunak eta ainbat eta ainbat atzerria tar. 1918'an berak zirikatuta sortu zan Euskaltzaindia, sortu ta zuzendu eriotzararte. B arriro esanik be, erraldoi ikaragarria euskal litretan, guk ez dautsagu egundo ari ordaindu al izango euskal lanagaitik ak nerezi izan dausku beste.

JON GURUTZ IBARGUTXI

Ubidea'n jaio zan Ibargutxi 1883'an, eta bertan il zan 1969'an. Gasteiz'en osotu zitun bere eleiz-ikasketak, eta amaika urtez Latin, Filosofia eta Teologia ikasi ostean, 1908'an apaiztu zan antxe bertan Cadena y Eleta'ren esku-ezartez Zestafe'n, Marin'en eta Eskoria-tza'n arima zaintza egoñik, gerra aurretik, 1915 urtez, Eibar'en Ander Deunaren elizan. Gerra zala-ta, 1938'tik 1940'rarte, La Rochelle'ko San Luis eleizan egin eban apaiz-laguntza. Euskalerriratuta gero, nagusiak Badaran Errioxako errioxora bialdu eban; ondoren, ia ogei urtez Basauri'n bizi izan zan.

Euskal idazle finfiña. Luma eskuan ebala ibilli jakun beti, iñoiz be itxi barik. 1912'an, "JaungoikoaZale" bazkuna, Zornotzer, eta deitura bardiñeko elizkaria sortu ziranean, an zan beti Ibargutxi. "Jaungoik-Zale", "Ekin", "Euskera", "Karmel" eta abar idatzi eban. Eta Orixe'k onela: "Bizkai'en Eguzkitza aundia ta Ibargutxi idazle bikotea lakorik bai eta dogu beste iñungo Euskalerrrian? —Biribil esango dot, ezetz" (*Karmel*, 1960).

Bere abade lana albora itxi barik, itzaldi asko egin eban bazterretan, eta liburuetan be, oneik beintzat argia taratu ebazan: 1) *Loiola'ko Iñakiadeuna*; 2) *Jaungoikoa-ren Legeko Aginduak* (Zornotza, 1925); 3) *Eleiz Ama Deunaren Ikurtonak* (Zornotza, 1932); 4) *Edesti Deuna*

VI EUSKAL ASTEA

(Zornotza, 1936); 5) Geroko Bizitza (Bilbo, 1953); 6) *Otoiz* (Bilbo, 1955); 7) *Siñiskaiak* (Bilbo, 1959).

Idazle ona genduan Ibartutxi; erabili zituan gaiak gaitzak izanda be, berak errez ulertzeko moduan eskintzen euskuzan. Onela M. Zarate'k: Ibartutxi'k Darabilzan gaiak zail samarrak dira, bai. Baiña euskera aldetik bere (berak alan uste izan ez arren) zail samarrak dira. Euskera ondo ta sakon daki; beste euskal-etatik artzen dauz itz asko; Arabatarrak asmaurikoak bere ainbat artzen ditu. Ondasuntegi bat dira Ibartutxi'ren liburuak".

Alan eta guzti be, olakoxeak gara vu, Luis Mitxeleña'k eta beste batzuk aitatu be ez dabe egiten euren literatur istorietan. Nik au esan bear dot: "Gaztetatik esku artean erabili dot Ibartutxi, eta mesede ederra egin izan daust.

PAULO ZAMARRIPA

Egundo nekatzen etzan langillea. Beti euskal arloari lotua. Ez ebazan, egia esateko, gai goitarrak artzen bere idazlanetarako, baiña txiri-txiri orain eta gero aspertu barik lanean, euskal lanean, biotzez maite eban euskerari, emona.

Laredo'n jaio zan, 1877an. Umore onekoa gazte-gaztetatik. Laredo'n jaio arren, Sondika'n bizitzako egunik geieanak egiña. Berak oban, umore obe goratuz: "Neu Sondikaraturik, daukat barre egiteko gogo". Eta orrela agertzen jaku bere liburu guztietan. Bermeo'n be egon zan aldikada baten, eta berak: "Barre egiteko erretzasun au berezkoa dot, arraiñak uretan ibiltea lez bear bada; gaiñera, emen, Bermeoa izaneko beste arrain-erri maitagarri onetan, ikasi dot".

Kutun zituan emen inguruko erri ta bazterrak; bere idatzietan be, onexek goratu ebazan batez be; Txorierrri alde ez eukan egundo be azturik. Eta ementxe il zan azkenez, 1950'an.

Euskal kezka bizia dozu Zamarripa abadea. II-agiñean ikusten eban bere izkuntza; ezin eroan olakorik, eta alegiñak alegin egin zituan berari bizirik eusteko. Eleiz-gizon genduan eta eleiz-gizonak Jainkoaz urrengo urko-laguna ta beronen izkuntza maite, eta a ek eleiz-ardurak izten eutsoen une guztietan orretan jardun oi eban, euskera ikasi, euskeraz idatzi liburu arin alaiak, eta euskeraz ez ekianari erakutsi. Ez ete lan bikaiña?

Idazle lez, asko idatzi euskun. Ona a en liburu batzuk, erderaz eta euskeraz: 1) *Gramatica Bizkaina*; 2) *Manual del Vascofrlo*; 3) *Vocabulario vasco-castellano - castellano-vasco*; 4) *Zaparradak eta*; 5) *Gora begira*; 6) *Kristauaren Dotriña*; 7) *Conjugaciones guipuzcoanas*; 8) *Anayak gara*; 9) *Kiki-kili*; 10) *Firi-firi*.

Sai ego-zabal baten egazkadarik ez daukagun Zamarripa'ren idazlanetan, baiña erritar euskera bizia bai. Mikel Zarate'k: "Zamarripak darabilen euskera jatorra

da, garbia ta erreza. Idazle zaarren eta erria en iturritik edan dau ura. Eta, jakiña, orrexegaitik da ain jatorra bere euskerea. Alkar-izketak, esakeraketa abar ondo joasten dira. Zenbat eberastasun euskera aldetik!

JUAN BAUTISTA EGUZKITZA

Begira gizaseme kezka jositako bat; ez gero kontzientzi kezka, izkuntza kezka bane-benetakoz baiña. Gure izkuntza en ziroak ekarren estu ta larri Eguzkitza abadea, euskal erria erdaldundu egin jakula ikusiz; au iñoa: "Izkuntza aldatzea erriaren gogo aldatzea da; baiña gogo aldatzeak, aurreragoko ziñeste, ekandu ta izkera en aldatzea beragaz daroa; auxegaitik, Euskalerrian, bere siñeskintza ta ekanduai, bere gogoari, gogo orren mendu ta izakera bereziari eutsi bear dautsagu; baiña oni eutsiteko, euskera galdu ez dedin, lan egin bear dogu".

Lemoa'n jaio zan Eguzkitza, 1875'an. Larrea'ko ikasetxean ikasi ebazan eleiz-karrerarako lenengo asi-masiak, gero Gasteiz'en osoturik beste ikasketak, Filosofia ta Teologia eta gai onein nasteko kultur-saillak. 1904'tik aurrera, bizitza osoa lez, Lekeitio'n emon eban; ementxe ikasten eben, ba, eleiz-izatea izan nai eban gazteak.

Buru aegikoa zan Eguzkitza, adimen sendo ta borondate obekoa Gerra aldian alde eragin eustoen andik, ra ta ona erabillia izan zan, azkenez espetxerata: An egoala idatzi eban oktaba legez egiña dagoan "Seme atxillotuari" deritxon olerkia. Estrofa bi, "Goiko Aitak" eta "Goiko Amak" presondegian lotutako semeari esana. Lemoa'n il zan 1939'an.

Euskaltzaindikao zan. Sermoi-meta aundia itxi eban argitaratzek. Asko idatzi eban aldizkarietan. Eta liburuok argitaratu: 1) *Garbitakiko Arimaen la*; 2) *Andra Mariaren Loretako illa*; 3) *Argi Donea*, bizkaieraz; 4) *Gizarte-auzia*.

Iker-lanean nabarmen dogu Eguzkitza. Orixe'k bein, 1961'an, Bizkaiko euskal idazleak goratuz, auxe idatzi eban Lemoatarrari buruz: ...nire ustez, irain-arte izan dogun euskal idazlerik bikaiñena" da Eguzkitza.

BIKTOR

Lur ona beti prest frutu onak ekarteko. Ezta geiegi esatea; euskal-erriak edozein lekutan dakaz gizaseme goresgarriak. Ona bat, beste askoren artean: Biktore Gariñanandia, Zaldibar'en jaiola 1876'an, urteak joan urteak etorri, apaiz zintzo ta biotz-bera, lanean iraunkor eta porrokotatu, euskaltzale ospetsu ta jakitun izan zana. Epeiz-karrera amaitu ondoren, laster samar, Donostia'ko Jesuitetan daukagu organu jotzaille ta abesle ogetalau urte egin zituan; bertan il zan 1929'an.

Donostia'ra orduko aldikada baten Zamora'n egin

eban Garitaonendia'k organu jotea; zaldibartarra, baiña, etzan, geldi egotekoa eta erri-miñak joa egoan, eta euskal-zaletasuna be bizkortu, sutu ta indartu egin jako berak igarri barik lez; ederto idazten eban, euskera errez jorian, orixegaitik edo, Donostia'n argitaltzen zan "Argia" asterokoa en zuzendari izendatua izan zan, eta onek nai-koa lan leporatu arren, danari erantzun eutson.

Antzerkilari zan, eta ba-ditu komedi politak sarri Bizkai onetan be emon dabezanak, euskal kutsuzkoak ain zuzen. Aren argitalpenak: 1) *Iziartxo*, komedia, *birritan* argitara emona; 2) *Usandizaga*, itzaldia; 3) *Aitona ta billoba*, atal biko antzerkia; sarri antzeztua, polita oso; 4) "Argia" asterokoa, 1921-1936, euskera utsean, berak sortua, zuzendu ta zortzi urtetan aurrera eroana; 5) *Ongillearen saria*, ekitaldi bitan komedia; 6) *Ipuin laburrrak umetxoentzat*; 7) *Atgi Donea*, beronek eraturiko batzaldi baten saritua, eta bizkaieraz be Zornotza'n, 1935'an, argitaratua, Eguzkitza'k antolatuturik. Liburu oso ona eleizetarako; 8) *Egutegia*, 1921-1936, "Argia" k' urtero atera ebana.

Ida gero izan ditu omenaldiak; 1930'an leengoa, Oña'n, ango ikasleak, eta ondoren Donostian; 1932'an, Aita Intza'r Damaso'k i zaldia egiñik, eta azkenez, 1956'an, beste bat, eleiz-aurreko oroitarria ipiñiz.

AITA IPOLITO; KARMELDARRA

Zeanuri'k gizon eta emakume Jainko-zale, langille ta errimeak emon dauz giz Idiak zear; gizaldi onek ez gitxi. Orrein artekoa da Aita Ipolito, bateoan Alejandro Larrakoetxea, ementxe Undurraga'ko Altzagutxi'n jaioa 1892'an. Bere idazlanak izenpetzean "Legoaldi", mendi tontortxo baten izena erabilli eban.

Filosofi ta Teologi ikasketak Burgos'en egiñik, 1916'an amaitu eban eleiz-karrera. Gero, irakasle izan zan ia bere bizitza guztian, lenengo Begoña'n eta gero Erroma'n; Eleiz-araudia edo Derecho Canonigo erakutsi eban. Karmel Ordenako Nagusi ixan zan emen eta Erroma'n. Opor-aldietan atsegin jakon gure zearkatzea. Berak azaltzen eban gaiari buruz ainbat artikulu boro-bildu ebazan. Markiña'n il zan, 1976'an.

Etzetik ekian euskera zaindu ta lantzen alegindu jakun. Baita erakusten be, Begoña'n maisu zalarik bereziki. Eta idazten Bilbo'ko "Euzko-Deya"-n; ementxe asi zan argitaratzen, aleman ikasi-ala, *Grimm Anayen Ipuinak*, geroago (1929) liburu biurturik. "Karmen'go Argia" sortu zanean (1931-1936), or idatzi eroian utsik egiteke bialdu oi eban zerbait Erroma'tik.

Bere ailda gero argitaratua izan zan, urte luzeetako lana, "Erroma'ko Eleizearen Aeaudia"; Kardaberaz Bazkunak azken urteotan argitara emona, 471 orrialdekoa. Euskera argi erreza darabil, gai zaillak be ulert-errez azalduz.

GABRIEL MANTEROLA

Beste abade langille egiazko bat Zeanuri'n, Gabriel Manterola. Apaiz jator, Jainko-zale urduria. Igaz egin geuntson omenaldi ederra, eleizan eta errian. Kristoren itza ta Jainko-erreinua izan zituan bizitza osoko goiburu.

Berton munduratu zan Manterola 1990'an. Umetan bere errian eskolatua. Gero, eleiz-deiari erantzunik, Galdako'n eta Gasteiz'en eleiz-ikasketak osotuz, abadetza artu ebanean, Eibar'en apai —laguntzaile ta moja kapillautza egin gerrararte. Garai artan, ume mordo bategaz erbestera baildu eban, Ingalaterra'n eta Frantzia'n egonik; an ikasi zitun ingles eta frantsez, an be arima-zaintza gogoz ekiñik. 1958'an » biurtu zan bere etxera, antxe bizi izan zan 1977'an il zan arte.

Manterola'k, bere eliz-arazoai eskatua emon ondoren, bertatik joian bere betiko euskal lanera. Gaztetatik il arte ez eban laga esku'ik idaz-luma. Eibar'tik asi zan idazten 'Uaungoiko-Zale' aldizkarian, bertsoz eta prosazeta orrelaxe jarraitu eban bizitza guztian. Amaikatxo idatzi eban arek! Oraindik, alan be, ez doguz batu bere lanak. Izen-ordeak erabilten zitun lanak izenpetzera-kaon: "Gama", "Mitarga", "Urigoitia", "Gabirel" eta abar.

Neurtitzez be naikoa idatzi euskun, Eibar'en bizi zala batez be; antxe egoala, argitaratu eban "Goi-izpiak eritxon poesi-liburua, bere pentsamentu biozkada samurrez bete. Orduko aldizkariak, Jesusen Biotza en Deyak, adibidez, goratu eban.

Mikel

Txorieerriko Lezama'n jaio zan M. Zarate, 1935'an. Liburu-zaletasuna somatu eban gaztetatik, eta ikasteari emon eutsan bizi-bizibizi izan zan guztian orretan ekiñik. Apa ejadore ikasketak osotu zituan lenengo, baiña etzan ori bere egiazko deia, Jainkoak gizon eta emakume bakotxari emon oi dautsona; eleiz-gizon izango zan lezamarra, eta munduari agur egiñez, 21 urteko, Derio'n asi eban apaiz-karrera. Abadetza artu ondoren, arima zaintza asi bearko. Urte batzuetan, berari egokion emonda, Gerena'n egon zan; gero Derio'n, Deustun, Izkuntza eskolan, eta abar, beti urduri ta langille, erakusten eta idazten.

Gerena'n aurkitzen zala sakon-sakon ikasi eban euskerea, gurasoengandik artutako aberri-izkuntza. Filosofia ikasten ebillela asi zan idazten "Karmel"-en eta "Anaitasuna"-n. Euskeraz ta erderaz diardu. Baserritarren aotik jasotako esaera ederrez jazten ditu bere pentsamentuak; bertsoz naiz prosaz apaintzen dauz onek. Euskerearen batasuna nai eban, baiña naste barik, apurka apurka egiña.

VI EUSKAL ASTEA

Ona aren liburu batzuk: 1) *Gure Meza dauna* (1960); 2) *Gure Salbaziño Egintza* (1967); 3) *Meza Liburu txikia* (1968); 4) *Bizkaiko Euskal Idazleak* (1970); 5) *Haurgintza miñezkoa* (1972); 6) *Euskal Deklinabidea* (1975); 7) *Ipuin antzeko aleli mingotsak* (1975); 8) *Euskal Literatura* (1977); 9) *Higidura berdea* (1977); 10) *Euskal Ortografia* (1978); 11) *Bizipenen bultzadaz* (1978), eta abar.

Kezkaren batek jota gabiltz guztiok munduan. Orre-la Zarate be; esan dot zein zan: euskerak eta onen batasunak. Ez eban opa euskera barririk, onela baiño: Zarra ta barria buztarturik. Nozbait esan zan kezka orrek obiratu ebalá, 1979'an.

Gotzon Garitaonandia

Bein onela margoztu neban nik Gotzon'en irudia: "Abade argita langillea, euskal idazleoso eragiña. Urdu-litz'en jaio zan 1936'-7-20'an. Eleiz-gizon izan nairik, Derio'ko Ikastetxe Nagusian osotu eban eleiz-karrera guztia. Sollube ertzeko Mañu erritxoan egin eban arimazaintza; biotz-zabaleko ta zerbitzari leial, erriak benetan maite izan eban. Mundi-aldean eta Bermeo'n gazte talde autatua bere esanera, naiz mendirako, naiz euskal lanerako, naiz eleiz-arazcetarako beti gertu ta prest eukon. Konturatu barik etorri jakongaixo ganobakoak eroan eban Aita en altzora 1970-10-15'an".

Idazle lez lan polita egiten ziarduan. Itxaropen gar-

tsua zan gure izkuntzarentzat, eta mundu au gazterik itxi ez ba leu, lan bipilla burutuko eban gure euskera-
ren onerako. 195Tan asi zan idazten "Karmel", "**en Papini italier**
idazle fiñaren ainbat idazlan atsegin euskeratu argitaratu euskuzan; Paul VI'garren Aita Santuaren "progressio" be berak euskeraz ipiñi eban. 196Tan, "Balendik Uriona", txirringulari gazterik illa en bizitza argitaratu eban. Azkenez, ba-ditu olerki atsegiñik, ederto borobilduak be.

Azkena

Ona zerbait esanda jarri dausten gaiari buruz, gai zabalegia arin adierazteko. Euskal apaizak ez dira iñoiz be geldi egon. Arima-zain izanik, onetan lanari lotu ta ekin bear. Euskera, barriz, erri onen izkuntza, ta abadeok euskeraz egin eben euren eziketa, euren arimazaintza. Zelan? Eleizetan eta kanpoan; sermoe ta itzaldiz, leengo gizaldietan eta gaur-egunean.

Ugaria da Euskalerrri osoan, eta Bizkaian, apaizak itxi dabon euskal Elerti edo Literatura; laikoak baiño askoz kementsuago jardun dabe orretan. Izango dabez euren akatsak, baiña abadeakaitik bizi da oindiño gure euskera ederra.

AITA ONAINDIA